

3. Здіорук С. Аналіз законів України щодо відповідності Європейській Конвенції про захист прав людини у сфері свободи совісті та віросповідань. Всеукраїнська Міжнародна Християнська Асамблея. Науково-практична конференція (17-18 лютого 1998). Київ, 1998. С. 269–278.

4. Переверзій В. Новий закон про свободу совісті – засіб подолання чи за- гострення релігійної напруги? Політичний менеджмент. 2007. №3. С. 160–170.

5. Хонстантинов В. Політичні інститути і процеси: курс лекцій. Миколаїв: МНАУ, 2017. 144 с.

Козловець М.А.,
д. філос. н., професор,
професор кафедри філософії та політології
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ НОВИХ ПАРАДИГМ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ ЯК ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОСТІ

Людство сьогодні переживає етап переходу на якісно новий щабель свого історичного сходження, окреслюється нова соціальна реальність, формується нова глобальна система координат. Це проблеми зжимання простору і часу, прискорення й ущільнення подієвого ряду, формування нової науково-філософської картини світу (взамін ньютоно-картезіанської), усвідомлення необхідності переходу екологічного й етичного імперативів світового цивілізаційного розвитку у статус смисложиттєвих категоричних імперативів, нове розуміння духовності як практичної необхідності. Розвиток інформаційного суспільства у ХХІ ст. призвів до виникнення особливої віртуальної сфери, яка поступово набула глобальних масштабів і сформувала дійсно загальноцивілізаційну «розумну оболонку», необхідність і закономірність появи якої геніально передбачив В. Вернадський. Послаблення звичних основ міжнародного порядку, наростання хаосу і безпорядків задемонструвала й російсько-українська війна.

Численні глобальні проблеми й суперечності, з якими зіштовхнулося людство наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., свідчать про те, що попередні резерви цивілізаційного росту багато в чому вичерпані. На межі двох століть виникли контури іншого людського світу, який формується у суперечностях і напруженнях нашої епохи. Зміни, що відбуваються у світі,

настільки фундаментальні, що західні філософи-футурологи не без підстав порівнюють їх з переходом від кам'яного віку до залізного. Складна глобальна реальність конституюється особливостями, проблемами і викликами якої є низка феноменів, котрі потребують філософських досліджень.

Глобалізація сьогодні – не просто ідея чи проєкт, а об'єктивна реальність. Це мейстрім сучасності. Ставиться питання про зміну характеру і вектору глобалізації. Пануючі нині ідеологічні конструкції типу неолібералізму чи американського прагматизму вичерпали себе і не можуть більше слугувати філософськими орієнтирами для сучасного глобалізованого світу.

Феномен глобалізації – серйозний привід для зміни традиційних науково-філософських поглядів на світоустрій. Під впливом глобалізації приходить усвідомлення, що світ став «іншим», а це ставить завдання пошуку нових базових засад у його пізнанні й осмисленні. Сьогодні у фокус філософського знання попадає широкий комплекс питань нетрадиційного буття людини в умовах стрімких глобальних змін, зумовлених інтенсивним зростанням інформації, знань, інтелектуальних технологій, нових типів комунікації.

Дедалі відчутливіше відчувається потреба у виробленні нової стратегії людської життєдіяльності. Йдеться про пошуку нового типу цивілізаційного розвитку. Стрімко розвивається технологічний прогрес, виникає низка нових світоглядних проблем, які ще належить осмислити. Ключовим моментом тут виступає конструктивно-прогностична функція філософії. Обов'язок філософів полягає у пошуках основних контурів нового типу цивілізації, її базових цінностей, уявлень про бажаний спосіб світоустрою, людського життя і т. ін. Це накладає на філософську спільноту тягар відповідальності за готовність і можливість раціонального розуміння і прогнозування світу. Нова картина світу має ґрунтуватися на новому розумінні принципу цілісності, суть якого полягає у зміщенні акценту із самодетермінованості об'єкта на його «ззовні-оточення», єдине спільне походження з навколишнім світом, на всезагальні зв'язки.

Глобалізація – не є прагненням створити єдиний світ з одним урядом. Це серединний шлях, який уникає, з одного боку, тотального універсалізму, а з другого, – етноцентричного шовінізму. Глобалізацію краще характеризувати як глокалізацію (*glocalization*). Цей термін виражає взаємозв'язок глобальних і локальних процесів, або вкоріненість глобального у локальному: глобальне без локального порожне, не дійсне, а локальне без глобального близоруке (*myopic*). Потрібен діалектичний синтез глобального і локального при вирішенні глобальних проблем сучасності [1].

Евристичним є співвіднесення економічного і політичного підходів до глобалізації з базовими цінностями різних культур і локальних

цивілізацій. Ціннісні орієнтири, спосіб життя, життєві стратегії стають предметом глобальної конкуренції. У цьому процесі філософи мають сприяти розвитку глобалізації за гуманістичним сценарієм на основі стратегії культурного співробітництва. Необхідно протиставити нинішній глобалізації (глобалізації фінансового ринка) глобалізацію людських цінностей, високої культури і моралі. Тобто на зміну капіталістичній глобалізації має прийти глобальна етика, що передбачала б таку реконструкцію ринкової економіки, яка б інтегрувала цілі сталого розвитку і права людини. Як відомо, неолібералізм – це чисто технологічний підхід до суспільного життя, який ігнорує морально-етичний вимір людського буття.

При цьому духовність як практична необхідність має бути справою не тільки особистого вибору кожної окремо взятої людини, а й як найважливіша складова світового цивілізаційного розвитку й етичної експертизи як безумовної вимоги наукової раціональності. Крім того, до конституюючих особливостей сучасного світового розвитку слід віднести актуалізацію проблем соціокультурного розвитку, а саме: тенденції десуверенізації державних утворень, небезпека ерозії інститутів держави, проблеми національно-державної ідентичності й усіх типів ідентичності загалом, зростаюча тенденція перебудови світового геополітичного простору. А для держав «третьої хвилі демократизації» (за С. Гантінгтоном), «пізнього старту» (за А. Гершенкромом), окрім перерахованих вище проблем, особливу гостроту і значущість набувають питання імітаційного імперативу, архаїзації і маргіналізації в контексті проблеми «суб'єкт – об'єкт» світової геополітики.

Проблеми переформатування управління світовим геополітичним простором також мають відноситися до сфери філософських досліджень, насамперед філософії політики і права. Так, у 2021 році в американському журналі політичних досліджень «Foreign Affairs» була опублікована стаття двох відомих американських політологів Richard N. Haass and Charles A. Kupchan «The New Concert of Powers How to Prevent Catastrophe and Promote Stability in a Multipolar World», в якій вони, розмірковуючи про неефективність сучасних міжнародних інститутів управління (ООН та інших), зазначають, що «міжнародна система перебуває на історичному переломі. В міру того, як Азія продовжує своє економічне піднесення, двохсотлітнє панування Заходу над світом, спочатку під час Pax Britannica, а потім при Pax Americana, добігає до кінця. Захід втрачає не тільки своє матеріальне панування, а й своє ідеологічне панування» [2].

Нині послабилась філософська рефлексія над людським буттям. Раніше філософи намагались людям пояснити, як потрібно жити, як піднятися над буденністю, а сьогодні буденність домінує, вона залишилась майже єдиною, окрім неї більше нічого не існує. Буденність подавила все навколо, і філософію в тому числі. Сучасний світ не потребує

обґрунтування свого буття. Він просто є таким, яким є. Яким він має бути, вже мало кого цікавить. Немає ідеальних проєктів буття. Тому і немає філософії. Філософія не потрібна «реальному життю», вона далека від її пріоритетів і цінностей. Це свідчить про втрату значення осмисленості життя. Людство завжди, аж до нашого часу, прагнуло досягнути смислу життя – багато в історії пояснюється саме таким прагненням. Сьогодні ж спостерігається відмова від осмисленого буття людини. Люди в масі своїй живуть, як виходить, небагато з них мають усвідомлену мету свого життя, мету, гідну людини. Відомо, що в античності прості люди дискутували про філософські проблеми на майданчиках міст. Звісно, буде перебільшенням говорити, що люди жили філософією, але вона була одним із життєвих пріоритетів, тогочасні філософи були вчителями життя.

Набільша проблема світу, який глобалізується, – це відсутність взаєморозуміння і визнання між людьми різних культур та ідеологій, різних країн. Відтак ми не можемо філософувати без герменевтичної рефлексії над лінгвістичною практикою. Філософи також повинні брати на себе відповідальність за знання і вміння поводитися зі словами. Ми живемо сьогодні не стільки у світі фактів, скільки у світі конкуруючих інтерпретацій. За таких умов герменевтика (наука про інтерпретації) стає глобальною світовою силою. Герменевтика потребує переходу від нерелексивного досвіду використання слів до більш критичних стратегій інтерпретації, щоб відповідально управляти плюралізмом перспектив. Різні інтерпретації глобалізації або зіткнення цивілізацій є не що інше, як, за висловом шведського філософа Benght Uggla, «конфліктом інтерпретацій». У певному смислі глобалізація може бути зрозуміла як епоха герменевтики.

Соціальна місія філософії й відповідальність філософів полягає в тому, щоб прагнути створити в суспільстві і світі загалом атмосферу любові й мудрості, взаєморозуміння і толерантності, формування соціального ідеалу. На жаль, сучасна еkleктична культура сформувала еkleктичну філософію. Сучасна філософія втратила політичний вплив і символічне зачаровування. Масова культура привнесла в сучасну філософію поняття повсякденності як найвищої культурної цінності. Повсякденність висунула на перший план життєвих цінностей прагнення до комфорту, досягнення успіху будь-якою ціною. Ринок став значною мірою визначати філософську і наукову «продукцію». Симуляція як властивість сучасної культури веде до імітації філософської діяльності, зростання наукової недоброчесності. Філософія суспільства споживання вичерпала себе.

Без філософії неможливо вирішити жодну велику сучасну проблему людства. На жаль, в суспільстві посилюється відношення до філософії як до чогось не важливого, не затребуваного іншими науками, практикою, як

до чогось архаїчного, на кшталт музейної чи престижної цінності, для утримання якої потрібно нести певні затрати, але користі від неї небагато.

Філософія створила конкретні науки і потім же від них отримала закиди у безпредметності й абстрактності. Але знати світ в цілому – це не менш важливо, ніж знати в деталях якусь газузь. Інтеграційне значення філософії сьогодні необхідне як ніколи, в епоху часткових сфер знання. Дисциплінарні науки дають вузьке бачення конкретних проблем, а філософія же відтворює сутнісну визначенність якісно іншого порядку.

Необхідно визнати, що сучасна філософія перебуває у стані занепаду. Сьогодні немає філософії в її класичному розумінні. Немає великих філософських систем. Є «філософування» з тієї чи іншої проблеми, з того чи іншого поводу. Таке «філософування» робить філософію дрібною, навіть нікчемною. Деградації філософії передувала деградація людини, що природно: раніше реальне життя людини, її проблеми, способи їх вирішення володіли смислом – це і визначало надавало, за великим рахунком, зміст філософії. Тому, коли измельчала людське життя, измельчала і філософія. Філософія втратила свою предметну єдність. Вона стала то філософією політики, то філософією культури, то філософією релігії, і взагалі стала філософією-служанкою конкретних наук, що підвищує теоретичну складову цих наук та їх методологічний зміст, але сама філософія втрачає при цьому власний, притаманний лише їй зміст.

На жаль, деструктивну роль в історії культури зіграв постмодернізм. Коли постмодерністи стали говорити, що «все зійде», «все немає смислу» та почали заперечувати культурні універсалії й загальнонаукові істини епохи Просвітництва, тоді відбувся розпад системотвірних цінностей і прийшла глобальна духовно-моральна криза. Сьогодні на зміну постмодернізму прийшов трансмодерн, а на зміну европоцентризму – трансверсалізм, неолібералізму – глобальна етика. Слід зазначити, що цю «зміну курсу» філософії пов'язують з відродженням ідеалів епохи Просвітництва.

Сьогодні народжується новий світ, який філософи визначають як «епоху трансмодерну і трансверсалізму». Світоглядним підґрунтям цієї епохи є висока культура Модерну (Просвітництва), переосмислення філософських традицій Заходу і Сходу

Унікальність і цінність феноменології полягає в тому, що вона порівняно з іншими кількісними і якісними методами й підходами (конструктивізм, етнографістика, біографістика, контент-аналіз, гендерний підхід, критична теорія, постструктуралізм, психоаналіз, медіа-дослідження, деконструктивізм, наратологія, дослідження культури) надиhaє на більш глибоке розуміння цінностей життєвого світу. Завдання феноменології полягає в тому, щоб зняти розуміння чистої предметності з об'єкта і донести його до реципієнтів наукового знання. З одного боку,

суб'єкт є єдиним отримувачем знань, а з другого, – спостережуваний об'єкт – це охоронець унікальної предметності.

Затребуваність філософських знань в сучасних умовах, на наш погляд, як ніколи велика. Зараз відбувається докорінна ломка базових цінностей техногенної цивілізації, формується глобальне суспільство гігантських ризиків, загострюються глобальні кризи. Більше того, перехід сучасного суспільства у цифровий стан передбачає функціонування філософського знання в іншій парадигмі соціально-культурного суспільства, чітку технологічно-раціональну й інформаційно-аналітичну організацію усіх сторін життя соціуму.

Сьогодні потрібно напрацювати способи підвищення престижності філософії. Необхідно усвідомити цю тенденцію і розпочати більш активно шукати можливості підняти авторитет філософії, поваги до неї, з одного боку, як до теорії, яка може бути застосована до вирішення найбільш складних сучасних проблем людства, а з другого, – як до ідеології, потрібній кожній людині, яка шукає орієнтири в житті. Іншими словами, філософи мають запропонувати нові шляхи, щоб зробити свої дослідження соціально і практично цінними.

Це і робить філософію незамінною і необхідною в духовному житті кожної нації і людства в цілому: без філософії не може бути унікальної культури й унікальної нації як соціального буття. Сучасний світогляд формується не лише завдяки науці (точніше наук), хоча це дуже важливо, особливо в умовах глобального прагнення до цивілізованого життя, а насамперед філософією, яка дає цілісний погляд на світ, наповнює свідомість метафізикою вічного дерзання людського розуму, пошуку істини і свободи. Гостро постає питання про долю філософського знання у сфері масової свідомості в умовах цифрової соціально-культурної реальності. Йдеться про масове знання філософії, що проявляється на рівні предфілософії, що виражається у певному баченні світу, проявляється у вивченні та оволодінні філософським знанням.

Майбутнє людства залежить від того, в якій мірі світова філософія (як квінтесенція духовної культури людства) буде визначати стратегію глобального розвитку. Тому одним із основних завдань ХХІ ст. має стати філософська просвіта людства.

Література:

1. Бауман, Зигмунт. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
2. Naass, R. N. The New Concert of Powers How to Prevent Catastrophe and Promote Stability in a Multipolar World / Richard N. Naass, Charles A. Kupchan // Foreign Affairs, March 23, 2021 [Electronic resource]. – Mode of

access: <https://www.foreignaffairs.com/issue-packages/2021-02-16/decline-and-fall>. (Дата звернення: 08.11.2023).

Костюк О.В.
к.філос.н., доцент,
докторант кафедри релігієзнавства
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ІСЛАМ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОГО ІРАНУ.

Іран є полінаціональною, проте монорелігійною державою політична система якої розбудована на основі ісламу. Релігійно-політична система управління державою існує більше 40 років, незважаючи на санкції та самоізоляцію країни. Відповідно постає питання про стабільність, адаптивність та здатність до трансформації політичної системи, що заснована на пріоритеті релігійної влади ісламських кліриків.

Чи надала стабільності, адаптивності та ефективності державі імплементація ісламу в органи політичного управління?

Власне, щоб відповісти на основне питання дослідження, треба проаналізувати політичні кризи та події в контексті впливу на них релігійних інститутів інтегрованих у владну систему Ірану.

У 1989 році були прийняті зміни до Конституції, що ліквідували посаду прем'єр-міністра та надали повноваження формувати уряд президенту. В основі цих лаконічних змін лежали складні політичні процеси, які відбувалися 10 років з дня прийняття конституції у 1979 році. Тобто були безпосередні причини конституційних змін, які лежали на поверхні, але з іншого боку була ірано-іракська війна, конкуренція всередині владної еліти, політичні вбивства, масові невдоволення громадян, боротьба з опозиційними рухами.

Тобто формально конституція формалізує специфічний державний лад, де релігійна влада поєднується з республіканськими органами управління, однак у принципових питаннях релігійна влада не лише контролює республіканську, а й прямо дублює її функції. І це викликало невдоволення навіть в середовищі еліти, яка здійснила ісламську революцію.

Власне ісламська революція позбавила спадкової влади шаха, який одноосібно керував державою, створюючи ілюзію участі парламенту та інших демократичних інститутів у політичному житті Ірану. Зважаючи на те, що влада Факіха була позитивною, і Хомейні все більше концентрував